

Foto: Alvar Aalto Foundation

*En ny filmatisering i år har premiär i Sverige 6 december 2017.

1917

Finland blir ett fritt land efter mer än hundra ryska år. Innan dess var Finland en svensk landsdel.

1948

Finland och Sovjet avtalar efter de svåra krigsåren om vänskap, samarbete och bistånd.

1955

Finland går med i Nordiska rådet och snart arbetar många finländare i Sverige, där lönenivån är dubbelt så hög.

1961

Finland avtalar om frihandel med Väst-europa, går politisk balansgång i sin relation till Sovjet.

1975

Finland är värd för Europeiska säkerhetskonferensen i Helsingfors, en framgång för landets neutralitetspolitik.

2017

Den 6 december tänds i många finska hem sedan länge två ljus i ett fönster, och på TV visas långfilmen "Okänd soldat".*

Ljuset kommer från Finland

Efter 108 års rysk överhöghet blev Finland självständigt den 6 december 1917. Alvar Aalto, han som skulle bli världsberömd arkitekt och känd för sin glasmagi och egensinnigt utformade belysningsdesign var då arkitekturstudent i Helsingfors, ännu bara tonåring.

TEXT: Jan Garnert

Finlands frigörelse från Ryssland blev jämförelsevis smärtfri. Den finska självständighetsförklaringen mottogs välviligt i S:t Petersburg och godkändes av den Allryska Centrala Exekutivkommittén. Men friheten följdes på vårvintern 1918 av ett inbördeskrig, ett brödrakrig landsmän och grannar emellan med omfattande grymheter, och i efterdyningarna hämnd som gick före nåd. Alvar Aalto var en av många som livet igenom fick bära på minnesbilder från 1918, minnen han inte kunde glömma.

”Inbördeskriget blev den första i den serie ofullbordade katastrofer som hundra år senare fortfarande både tynger och lyfter Finland.” Orden formulerades av Bengt Kristiansson Uggla, professor i Åbo, tidigare i höst vid ett seminarium i Helsingfors i anslutning till frandet av ”Suomi Finland 100”.

STOCKHOLMSUTSTÄLLNINGEN

Som färdigutbildad arkitekt drogs Alvar Aalto på 1920-talet till Stockholm. Hans intresse för den spirande funktionalismen lockade och vänskapsband knöts, inte minst med arkitekterna Gunnar Asplund och Sven Markelius. När Stockholmsutställningen 1930 invigdes med nydanande arkitektonisk belysning, då hade Alvar Aalto redan i flera år följt Asplunds arbete på plats.

När han efter invigningen kom hem igen till Helsingfors beskrev han utställningen som en komposition med evighetsvärden, inte stel utan glädjefyllt med hus, fyrverkeri, blommor och, nämner han också, ljusramper. Ljusramperna var något som Asplund önskat till utställningen, som ett slags arkitektoniska ”konstruktions-element”. De förverkligades av Asplund och Ljuskulturs Ivar Folcker tillsammans. Under resten av 1930-talet slog

ljusarkitekturen igenom, tidens nya ideal i staden.

Men det ljus som på 1930-talet banade väg för Alvar Aaltos världsberömmelse som arkitekt var inte belysning, däremot hans skicklighet att förhålla sig till dagsljus i arkitekturen. Till det bör adderas hans bruks- och konstglas. Världsberömt det också, både för sin utformning och för ljusets väg genom glaset.

Men 1930-talet följdes av mörker. Redan innan andra världskriget inletts i september 1939 hade det nazistiska Tyskland och kommunistiska Sovjetunionen i all hemlighet delat upp länderna i östra Europa mellan sig, från Finland i norr till Rumänien i söder. Och Finland skulle tillfalla Sovjetunionen.

I november 1939 anföll ryska styrkor och i det vinterkrig som följde förlorade Finland, men inte självständig-

Suomi
Finland
100

Trio i ljus: Yki Nummi, Lisa Johansson-Pape och Svea Winkler.

Foto: Nic Naumoff

Foto: Istidb

Alvar Aalto, A622

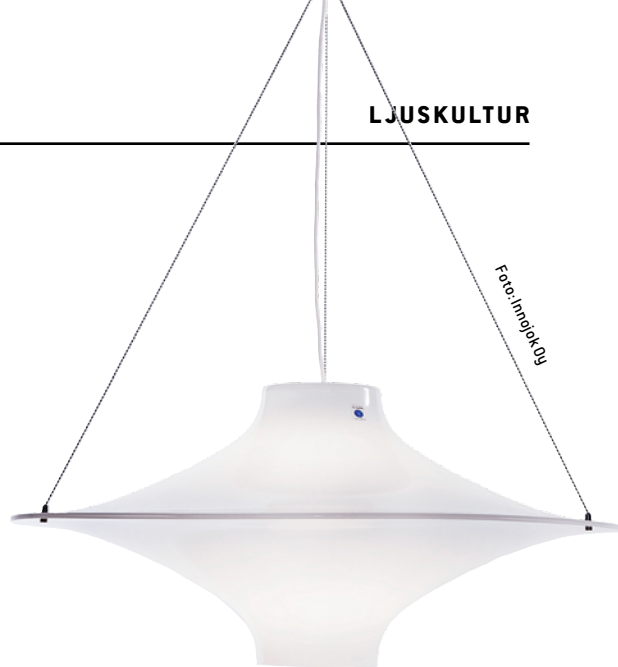
Lisa Johansson-Pape,
Taklampa 1354 (Kulmikas sipuli)

Foto: InnoLux

Yki Nummi, Lokki 700

heten. Priset blev ändå högt, inte minst eftersom Finland måste överlåta tio procent av landet till Sovjetunionen. Finska Karelen befolkning blev flyktingar i sitt eget land. Men katastrofen undveks.

Inte heller Fortsättningskriget mot Sovjetunionen 1941–44 eller Lapplandskriget mot den tyska armén 1944–45 utplånade Finland från kartan. Under Lapplandskriget, nationens fjärde krig sedan 1917, brände den tyska armén systematiskt gårdar, byar och städer ner till grunden. Men hus har inga känslor, många drab-

bades hårdare än så.

För egen del hade Alvar Aalto tidigt försökt undfly kriget och en hotande rysk ockupation. Re-

dan innan Vinterkriget inletts tog han sig med familjen över till Sverige. Här fann de sig en fristad, samtidigt som Alvar Aalto i kraft av sin berömmelse kunde göra nytta för sitt land.

Efter freden 1945 blev resor i Europa åter möjliga. Till Helsingfors och Stockmanns arkitektkontor begav sig då den unge inredningsarkitekten och belysningsformgivaren Hans-Agne Jakobsson. Resan var ett stipendium som han 1944 vunnit i Svenska Belysnings-sällskapets armaturpristävling.

Att Hans-Agne Jakobssons resa gick till Helsingfors var ingen slump. För Stockmann arbetade då belysningsformgivaren Lisa Johansson-Pape, ett av de största namnen i finsk belysning. Lisa Johansson-Papes armaturer

bidrog senare till framgångar för Bo Annells belysningsföretag Lilux. Hennes lampor blev omtyckta i Sverige och de ställdes ut både på Liljevalchs och Röhsska.

Sverige hade länge svårt att mäta sig med Finland och Danmark när det gäller belysningsdesign. Då Hans Bergström vid Triennalen i Milano 1955 vann en guldmedalj för sin armatur Struten förädrades samtidigt finska Yki Nummi en guldmedalj för en av sina, dessutom ytterligare två guldmedaljer senare på 1950-talet.

AALTOS BETYDELSE ÖKAR I SVERIGE

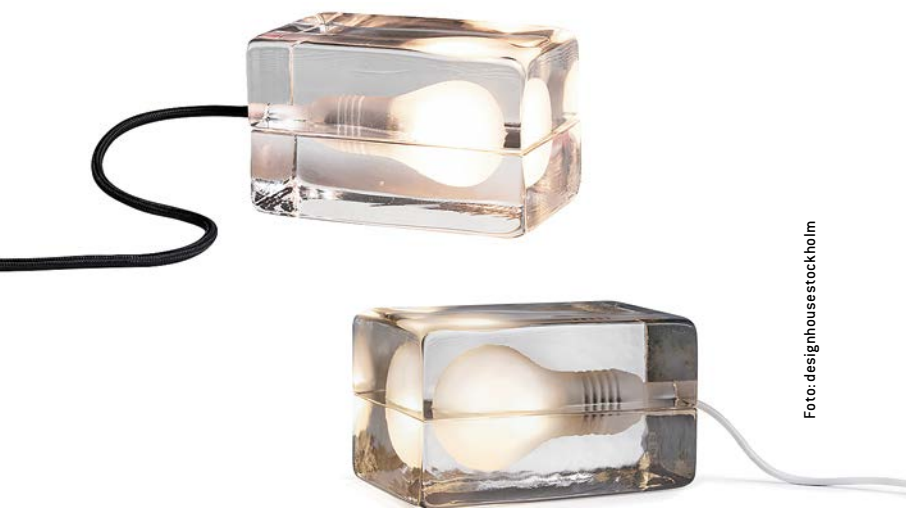
Efter kriget ökade Alvar Aaltos betydelse i Sverige, inte minst sedan han 1946 i Hedemora startat en egen möbelfabrik, svenska Artek. De efter världskriget ekonomiskt hoppfulla tiderna i Sverige gynnade både möbelproduktion och belysningsdesign.

Stor uppmärksamhet väckte några år senare Aaltos utställning "Konstruktiv form" våren 1954 på NK-Bo i Stockholm. Det var vid den tiden som Alvar Aalto också skapade flera av sina mest beundrade och klassiska armaturer, som A332 (Bikupan) och A110 (Handgranat). Och hans armaturer på utställningen uppmärksammades. Eva von Zweigbergk hyllade i Dagens Nyheter taklampan A622. Hon skrev att den tack vare sin persiennskärm "löser allbelysningen i ett rum utan att sticka i ögonen".

I utställningen på NK-Bo lanserades också en stor liten nyhet, Aaltos solfjäderformade bords- och pallben, X-benet, den möbeldetalj som med rätta kallats för Aaltos "kanske elegantaste möbeldé". Men den eleganta konstruktionen var Made in Finland – inte Hedemora.

Finsk belysningsdesign fortsatte att skörda framgångar på 1960- och 1970-talen. Beundrande skrev Anders

”Att Hans-Agne Jakobssons resa gick till Helsingfors var ingen slump.”

Harri Koskinen, Light Bloc

Foto: designhousestockholm

Liljefors 1965 att "sällan återfinns en sådan vidunderlig kvalitet i utförandet" som i Orno-Stockmanns armaturer i lackerad plåt, glas och plast.

Den höga finska designnivån lockade då Lilux att i Sverige marknadsföra formgivare som Tapio Wirkkala, Svea Winkler och Yki Nummi och att samarbeta med företag som Orno och Iittalas dotterbolag Ivalo armaturfabrik.

En stor designsuccé blev på 1990-talet Harri Koskinens Bloc Lamp som han ritade redan 1996 som elev vid Konstindustriella högskolan i Helsingfors. När han sedan 2009 tilldelades Torsten och Wanja Söderbergs pris i Göteborg beskrev prisenämnden honom som en av de formgivare "som nu lyser starkast" i den nordiska designtraditionen.

Idag förvaltar företaget Innojok Oy i Helsingfors via sitt varumärke Innolux en viktig del av det klassiska finska belysningsarvet. I det arvet ingår Yki Nummis bordslampa Modern Art, 1955, lika mycket som hans taklampa Lokki från 1960. Lokki är en av Finlands mest kända designklassiker och, enligt Innolux, den mest populära designlampan i Finland idag. De äldre generationer ljusdesigner som Nummi representerar väger ändå inte över i Innolux katalog, det gör de unga. Här finns också Harri Koskinens Valovoima (Ljuseffekt), en serie golvlampor med den senaste från 2016.

Lokki betyder Måsen och just så kan man också betrakta Finlands första hundra år, en vitvingad fågel som lyfter sig fram på vingar som bär, egalt vilken vind som blåser, medvind eller storm.

Ett är säkert. Om inte Finland som fri nation existerat under de senaste hundra åren, då hade Sveriges historia efter 1917 sett annorlunda ut. Och då tänker jag bara delvis på belysningen. ✿

Design: Johan Carpner

Opposite

Opposite utnyttjar ny teknik för att möta moderna behov. Formen uppfattas som spännande med sina omvända förhållanden mellan ljus och skugga – här är det skärmen som lyser och centrum som är reflektor. Opposite finns som hel serie, nedpendlad, dikt tak eller som infälld armatur.

Läs mer på www.cebebelysning.se eller ladda ned Cebe-appen.

cebe

Belysning från Elektroskandia